Enkele perspektiewe rakende die organisasie van die Oranje-Vrystaatse burgermag in Oktober 1899

Jaco de Bruin
Universiteit van die Vrystaat
debruinjh@gmail.com

André Wessels
Universiteit van die Vrystaat
wesselsa@ufs.ac.za

Abstract

A few perspectives with regard to the organization of the Orange Free State citizen force in October 1899

The purpose of this article is to discuss the structure and organization of the Orange Free State (OFS) Boer republic's citizen force army in October 1899 (that is when the Anglo-Boer War or South African War broke out). A basic question is whether the structure of the OFS armed forces was indeed effective as far as the organization of these armed forces was concerned. It will be indicated how and why the OFS citizen army command structure was adapted, and what legal consequences it had. A review is given of the OFS military laws (known as the Krijgs- en Commandowet; representing the military and commando law); the legal position of the OFS State President is explained (namely the role and functions of MT Steyn, last OFS President); the role of the Military Commission is discussed; as well as the role of the war councils and war meetings.

Keywords: Orange Free State Boer citizen army; Anglo-Boer War; South African War; Military and commando laws; President MT Steyn; Military Commission; War councils; War meetings.

Inleiding

Aan die vooraand van die Anglo-Boereoorlog of ook bekend as die Suid-Afrikaanse Oorlog (1899-1902), het die Oranje-Vrystaat (OVS) se strydmag, hoofsaaklik uit 'n burgermag bestaan. OVS-wetgewing het die struktuur van die burgermag bepaal. In die loop van die oorlog is die struktuur egter gewysig. Uitgaande van die standpunt dat enige krygsmag, ten einde effektief te kan funksioneer, behoorlik georganiseer en gestruktureer moet wees, en dat daar geen onduidelikheid ten opsigte van oorhoofse bevel en beheer moet wees nie, is dit die doel van hierdie artikel om die struktuur van die Vrystaatse burgermag, soos wat dit in Oktober 1899 (toe die oorlog uitgebreek het) daar uitgesien het, te bespreek. 'n Kernvraag is of die struktuur effektief was vir doeleindes van die organisasie van die OVS burgermag.

Ten aanvang van die bespreking is dit nodig om aan te toon dat die OVS 'n duidelike onderskeid tussen 'n vredestydse krygsmag en 'n oorlogstydse krygsmag getref het. In vredestyd was die hoogste militêre rang dié van kommandant, terwyl daar tydens 'n oorlog addisionele range bestaan het om 'n opperbevel vir die krygsmag te skep. Daar word hier slegs met die bevelstruktuur van die kommando's gehandel. Die artilleriekorps word uitgesluit omdat dié korps klein en eiesoortig gereël was.[1] Vervolgens word 'n kort oorsig van die ontwikkeling van die OVS se militêre wetgewing gegee, soverre dit lig werp op die tema van hierdie artikel.

OVS militêre wetgewing

Die 1899 *Krijgs- en Commandowet*[2] was, met die uitsondering van drie artikels, 'n herhaling van Hoofstuk XL van die *Wetboek van den Oranjevrijstaat* van 1892.[3] Die organisasie van die krygsmag, soos deur dié wet bepaal, kan in kort as die produk van konflikte met swart groepe bestempel word.[4] Die verouderde aard van die OVS militêre wetgewing is verder duidelik wanneer OVS burgers se posisie rakende moratorium, met hul wapenbroers van die Zuid-Afrikaansche Republiek (ZAR) – soos die Transvaal destyds amptelik bekend gestaan het – vergelyk word.[5]

Die gebreke in die OVS militêre wetgewing op die vooraand van die Anglo-Boereoorlog is deur regter JBM Hertzog beskryf. Volgens Hertzog het die Volksraad op die vooraand van die oorlog besef dat die *Krijgs- en Commandowet*[6] die resultaat van konflikte met swart groepe was. Hy beskryf die wetgewing verder as ondoelmatig en ongeskik vir moderne oorlogvoering. Die Volksraad het om hierdie rede enkele wysigings, met die oog op 'n oorlog met Brittanje, aangebring. Die naderende oorlogswolke het dit egter onmoontlik gemaak om betyds voldoende oorweging aan die daarstelling van 'n meer doelmatige wet te gee. Die Volksraad het daarom, volgens Hertzog, besluit om aan die

1 Vir 'n oorsig van die artilleriekorps se geskiedenis, kyk TPE Swemmer, "Die geskiedenis van die Vrystaatse artillerie" (M.A., Universiteit van die Oranje-Vrystaat, 1953).

2 *Oranjevrijstaat, Krijgs- en Commandowet*, Wet 10/1899.

3 *Oranjevrijstaat, Krijgs- en Commandowet*, Wet 10/1899, Artikels 39, 40 en 41. Hierdie artikels handel met die bewaring en uitdeel van ammunisie. Skrywers soos NJ van der Merwe verklaar dat die *Krijgs- en Commandowet* (Wet 10/1899) nuut was. NJ van der Merwe, *Marthinus Theunis Steyn: 'n Lewensbeskrywing*, 2 (Kaapstad, Nasionale Pers, 1921), p. 4.

4 MCE van Schoor (red.), "Gen. J.B.M. Hertzog's war experiences", *Christiaan de Wet-annale,* 10, 2000, p. 39.

5 JJ Henning, "Die ontwikkeling en toepassing van die privileges verleen deur die Moratoriumwet, 1963: 'n Regshistoriese en regsvergelykende ondersoek" (LL.D., Universiteit van die Oranje-Vrystaat, 1990), p. 216; JJ Henning en JH de Bruin, "Enkele opmerkings oor die *privilegia militum* voor, tydens en na afloop van die Anglo-Boereoorlog", *Joernaal vir Eietydse Geskiedenis*, 27(2), 2002, p. 172.

6 *Oranjevrijstaat, Krijgs- en Commandowet,* Wet 10/1899.

staatspresident, MT Steyn, die bevoegdheid te verleen om wysigings gedurende die verloop van 'n moontlike oorlog te maak.[7] Die aanvullings van die bestaande militêre wetgewing, waarna Hertzog verwys, handel in hoofsaak met die *Wet omtrent het kiezen van Hoofkommandant en aanvulling van de Krijgs- en Kommandowet*[8] en die *Wet ter bestrijking van eenige kosten tijdens eenen oorlog*.[9] Hierdie wetgewing is van besondere belang deurdat dit buitengewone bevoegdhede aan die staatspresident verleen het. Hierdie bevoegdhede sou ook gebruik kon word om enige gebreke in die bevel te hanteer. Die aanvullingswet daarenteen het waarskynlik later ook tot vrae ten opsigte van die presiese status, posisie, magte en bevoegdhede van bepaalde offisiere aanleiding gegee; iets wat direk met die latere oorgawe van hoofkommandant Marthinus Prinsloo op 30 Julie 1900 in die Brandwaterkom verbind kan word.

Die eerste vier artikels van die aanvullingswet (Wet 33 van 1899) handel oor die verkiesing van hoofkommandante, terwyl Artikel 5 met die verdeling en die uitstuur van verdeelde kommando's in verskillende rigtings handel.[10] Volgens dié artikel sou 'n onderafdeling van 'n kommando, wat nie deur die kommandant aangevoer was nie, daarop geregtig wees om 'n tydelike kommandant te verkies. Artikel 5 het daartoe aanleiding gegee dat nuwe kommando's geskep is. Dít het op sy beurt weer in die geval van hoofkommandant M Prinsloo tot 'n statusvraagstuk aanleiding gegee.[11]

'n Verdere aanvulling van die bestaande militêre wetgewing word in die *Wet ter bestrijking van eenige kosten tijdens eenen oorlog*[12] gevind. Artikel 1 van hierdie wet handel met die uitgebreide magte wat aan die staatspresident en Uitvoerende Raad verleen is om die koste van die oorlog te dra. Artikels 2 en 3 van genoemde wet is egter van groter belang. Hierdie twee artikels het uitgebreide magte aan die staatspresident verleen om gedurende die verloop van 'n oorlog nuwe wette te maak en bestaande wette te herroep of te wysig. Hieronder word meer volledig met hierdie artikels gehandel.

7 MCE van Schoor (red.), "Gen. J.B.M. Hertzog's war experiences", *Christiaan de Wet-annale,* 10, 2000, p. 39.
8 *Oranjevrijstaat, Krijgs- en Commandowet*, Wet 33/1899.
9 *Oranjevrijstaat, Krijgs- en Commandowet,* Wet 34/1899. Vir verdere bespreking, kyk *infra*.
10 Vir meer in verband met die verkiesing van hoofkommandante, kyk *infra*.
11 Die kommandostelsel van die OVS en ZAR is vergelykbaar met 'n feodale weermag. Hierdie magte is met 'n spesifieke doel gekonstitueer. Sodra hierdie doel verval, keer die soldate terug na hulle onderskeie verpligtinge as burgerlikes. WS Holdsworth, "Martial law historically considered", *Law Quarterly Review*, 18(2), 1902, p. 42.
12 *Oranjevrijstaat, Krijgs- en Commandowet,* Wet 34/1899.

'n Oorsig van die OVS militêre wetgewing is nie volledig sonder 'n verwysing na Wet 13 van 1897 nie. Hierdie wet het Hoofstuk XL van die *Wetboek van den Oranjevrijstaat*, oftewel die *Krijgs- en Commandowet*,[13] aangevul om uitvoering aan die politieke verbond, wat tussen die OVS en ZAR gesluit is, te gee. Dié wet het as die *Aanvulling van Hoofdstuk XL* bekend gestaan. Met die uitbreek van die AB was die geskil waaroor die oorlog ontstaan het, 'n geskil tussen die ZAR en Brittanje. Die bespreking van die wet fokus daarom op die posisie van die OVS as bondgenoot van die ZAR binne konteks van hierdie geskil.

Artikel 1 van die aanvullingswet van 1897 het bepaal dat indien die OVS 'n krygsmag ter ondersteuning van die ZAR sou stuur, die OVS krygsmag onder 'n eie vlag en onder bevel van eie offisiere, maar onder die opperbevel van die kommandant-generaal van die ZAR sou dien. Die aanvullingswet van 1897 het voorts ook gehandel met die samestelling van die krygsraad in die geval waar een staat sy krygsmag onder die opperbevel van die ander sou staan. Dit is belangrik om daarop te let dat 'n krygsraad, soos voorsien in die aanvullingswet van 1897, 'n militêre geregshof en nie 'n besluitnemingsliggaam, soos in die *Wet voor den krijgsdiens in de Zuid-Afrikaansche Republiek*,[14] was nie. Hierdie wet tref 'n onderskeid tussen krygsrade en krygsgerigte. 'n Krygsraad, kragtens die bepalings van die ZAR-wet, onderskei tussen twee tipes krygsrade, naamlik "een generale of grooten krijgsraad" en "een kleinen of gewonen krijgsraad". 'n Groot krygsraad het, volgens die ZAR-wet, in gevalle van hoogste nood en belange byeengekom. Die wet verklaar uitdruklik dat die sittings van 'n grote krygsraad "ook om het plan van de operatiën van een veldtocht, oorlog of commando vast te stellen, en om alles te beslissen, den dag vóór een plaats te hebben grooten veldslag of hoofslag" ingesluit het. Kleiner krygsrade het weer met gewone, daaglikse operasionele aangeleenthede gehandel. Voorts is dit belangrik dat 'n ZAR bevelvoerende offisier nie verplig was om 'n krygsraad te belê nie. Waar hy egter nie so 'n krygsraad byeen geroep het nie, was alleen hy volgens die wet vir die gevolge verantwoordelik. Krygsgerigte daarenteen was 'n militêre hof.[15]

Die OVS *Krijgs- en Commandowet*[16] daarenteen het nie so 'n onderskeid getref nie en handel alleen met krygsrade, wat as 'n militêre hof gedien het. Laastens is dit insiggewend om daarop te let dat Artikel 7 van die aanvullingswet van

13 *Oranjevrijstaat, Krijgs- en Commandowet,* Wet 10/1899.
14 *Oranjevrijstaat, Krijgs- en Commandowet,* Wet 20/1898.
15 *Oranjevrijstaat, Krijgs- en Commandowet,* Wet 20/1898, Artikels 47 en 48.
16 *Oranjevrijstaat, Krijgs- en Commandowet,* Wet 10/1899.

1897 uitdruklik bepaal het dat in geval van 'n gesamentlike oorlog die een staat nie sonder die toestemming van die ander staat vrede kon sluit nie.[17]

Die staatspresident
Opperbevel van die krygsmag

Geen bepaling in die Grondwet van die OVS handel uitdruklik met die opperbevel van die krygsmag nie. Dit is gevolglik nodig om op verwante bepalings te steun om te bepaal in wie die opperbevel van die krygsmag gesetel was. Artikel 31 van die Grondwet het bepaal dat die staatspresident die hoof van die uitvoerende gesag was. Artikels 2 en 3 van die *Krijgs- en Commandowet*[18] het voorts die oproep van kommando's, en die neem van gepaste maatreëls ter verdediging van die staat, die uitsluitlike prerogatief van die staatspresident gemaak. Hoofstuk VIII van die Grondwet het wel vir die verkiesing van 'n kommandant-generaal in tye van oorlog voorsiening gemaak, wat sy bevele van die staatspresident ontvang het. Genoemde *Krijgs- en Commandowet* het die staatspresident egter uitdruklik veroorloof om, sonder tussenkoms van die kommandant-generaal, bevele aan enige bevelvoerende offisier te gee. Bostaande impliseer duidelik dat die staatspresident in tye van vrede, sowel as in tye van oorlog, die opperbevelhebber van die OVS krygsmag was.[19]

Dit sou wel vir die staatspresident moontlik wees om die bevel van die krygsmag aan 'n kommandant-generaal te delegeer, wat as opperbevelvoerder van die krygsmag kon dien. Dit wil voorkom of die staatspresident met die uitbreek van die AB besluit het om nie die verkiesing van 'n kommandant-generaal te gelas nie en self as opperbevelhebber en opperbevelvoerder van die OVS krygsmag te dien.[20] In laasgenoemde geval het dit in effek beteken dat die staatspresident, as opperbevelhebber en opperbevelvoerder, as 'n ondergeskikte van die ZAR kommandant-generaal gedien het. Dit kan ook wees dat die staatspresident die ZAR kommandant-generaal as opperbevelvoerder van

17 Bepalings van *Oranjevrijstaat, Krijgs- en Commandowet,* Wet 13/1897; MCE van Schoor (red.), "Gen. J.B.M.Hertzog's war experiences", *Christiaan de Wet-annale,* 10, 2000, p. 7.

18 *Oranjevrijstaat, Krijgs- en Commandowet,* Wet 10/1899.

19 Artikel 52 van die *Constitutie van den Oranjevrijstaat*; Artikel 4, Wet 10/1899; MCE van Schoor (red.), "Gen. J.B.M. Hertzog's war experiences", *Christiaan de Wet-annale,* 10, 2000, p. 39; WPM Kennedy en HJ Schlosberg, *The law and custom of the South African Constitution* (London, Oxford University Press), p. 29; LS Amery (red.), *The Times history of the war in South Africa 1899-1902,* 2 (London, Sampson Low, Marston and Company, Ltd., 1902), p. 74; JH Breytenbach, *Die geskiedenis van die Tweede Vryheidsoorlog in Suid-Afrika, 1899-1902,* 1 (Pretoria, Die Staatsdrukker, 1978), p. 41; GR Visser, "Pres. M.T. Steyn se rol in die Anglo-Boereoorlog" (M.A., Universiteit van die Oranje-Vrystaat, 1977), p. 35.

20 Vir die onderskeid tussen die opperbevelhebber en opperbevelvoerder, kyk JH de Bruin, "'n Regshistoriese studie van die finale oorgawe van die Oranje-Vrystaat se konvensionele magte gedurende die Anglo-Boereoorlog (1899-1902)" (LL.D., Universiteit van die Vrystaat, 2009), pp. 17-18.

die gesamentlike magte gesien het en dit daarom nie nodig geag het om 'n verkiesing van 'n kommandant-generaal in die OVS te gelas nie.[21] In die lig van Artikel 1 van die aanvullingswet van 1897[22] wil dit voorkom of laasgenoemde moontlikheid die waarskynlikste is deurdat die OVS die bondgenoot van die ZAR in die oorlog was, en dat die ZAR kommandant-generaal daarom waarskynlik ook as opperbevelvoerder van die gesamentlike magte gedien het. Die presiese reëling, met betrekking tot die gesamentlike oorlogspoging van die republieke, kon egter nie gevind word nie.

Wat die organisasie van die krygsmag betref, is die staatspresident deur 'n krygskommissie bygestaan. Die krygsmag is op sy beurt in afsonderlike afdelings, onder bevel van hoofkommandante as bevelvoerders, georganiseer. Hoofkommandante sou hulle bevele direk van die OVS staatspresident ontvang, wat op sy beurt weer in kontak met die ZAR staatspresident en kommandant-generaal van die ZAR was.[23] Die tussenkoms van die OVS staatspresident het sekerlik die bevel van die gesamentlike magte eindeloos bemoeilik.

Die bepalings van die *Krijgs- en Commandowet*,[24] tesame met die opperbevel van die OVS krygsmag in terme van die Grondwet, het 'n belangrike verantwoordelikheid op die staatspresident geplaas om óf self die oorhoofse bevel van die OVS krygsmag te neem, óf om 'n opperbevelvoerder met die rang van OVS kommandant-generaal te laat verkies. Aan die hand van Hertzog se opmerkings wil dit voorkom of die staatspresident, vanweë sy take as staatshoof, nie ten gunste van eersgenoemde keuse was nie. Die staatspresident het daarom operasionele sake aan die offisiere verbonde aan die opperbevel van die OVS krygsmag oorgelaat. Hertzog verklaar dat daar gevolglik weinig voorbeelde gevind kan word waar die staatspresident aan offisiere voorskrifte uitgevaardig het. Hy verklaar voorts dat so 'n beleid as gebrekkig aangestip kan word, maar benadruk egter dat dit die enigste keuse was wat met sukses uitgevoer kon word. Die enigste probleem was dat gelyke hoofkommandante, wat verskillende afdelings aanvoer, 'n bevelvoerder noodsaak wat oorhoofse bevel van die land se oorlogspoging moet neem. Indien die staatspresident hom derhalwe van so 'n taak weerhou het, beteken dit dat die oorhoofse oorlogspoging op ongekoördineerde, individuele pogings van die onderskeie hoofkommandante berus het.[25] Die optrede van die staatspresident, soos

21 *Oranjevrijstaat, Krijgs- en Commandowet,* Artikel 1, Wet 13/1897.
22 *Oranjevrijstaat, Krijgs- en Commandowet,* Wet 13/1897.
23 *Oranjevrijstaat, Krijgs- en Commandowet,* Artikel 4, Wet 33/1899.
24 *Oranjevrijstaat, Krijgs- en Commandowet,* Wet 10/1899.
25 MCE van Schoor (red.), "Gen. J.B.M. Hertzog's war experiences", *Christiaan de Wet-annale,* 10, 2000, p. 40.

deur Hertzog beskryf, sou in die teenwoordigheid van 'n deeglik beplande krygstrategie, met spesifieke take aan krygsafdelings toegewys, moontlik nie onaanvaarbaar gewees het nie. Ayala verklaar tewens in *De iure et officiis* dat daar nie met die opperbevel van 'n krygsmag ingemeng moet word nie.[26] In die woorde van Ayala kon die staatspresident se keuse om nie met die opperbevel van sy krygsmag in te meng nie, 'n goeie keuse wees, veral waar die opperbevel besig is om aan 'n deeglik beplande krygstrategie uitvoering te gee.

Hieronder word egter aangetoon dat hoofkommandante gelyk in rang was en dat indien die staatspresident sou versuim om die rol van opperbevelhebber, sowel as opperbevelvoerder, te vervul, die oorhoofse bestuur van die oorlogspoging, soos deur Hertzog aangetoon, ernstige skade sou ly. So verklaar Voet in *De iure militari* dat 'n krygsmag wat in verskillende afdelings verdeel en sonder 'n opperbevelvoerder is, niks anders as 'n liggaam sonder 'n kop is nie.[27] Die versuim om die oorlogspoging op die verskillende fronte oorhoofs te koördineer sou, indien Hertzog in sy gevolgtrekking korrek is, beteken dat die OVS krygsmag, in die woorde van Voet, as 'n liggaam sonder 'n kop beskryf kan word. Die omstandighede deur Hertzog geskets sou daarom gronde vir 'n besondere ernstige aanklag van nalatigheid teen die staatspresident verleen indien hy werklik versuim het om sy funksies as opperbevelhebber en opperbevelvoerder te vervul. Laasgenoemde word deur Rompel beaam:[28]

> Had President Steijn krachtige raadgevers gehad, zeker had hij dan ingezien, dat het republikeinsche beginsel slecht gediend is door onbekwame militaire ambtenaren te laten aanblijven en dat hij gebruik had moeten maken van de dictatuur, die de krijgswet en de Grondwet hem verleenden. Alleen het feit reeds, dat beide wetten hem autocratische macht gaven, had hem moeten overtuigen van het juiste inzicht der republikeinsche Vrijstaters, dat in oorlogstijd, den tijd van doortastend, snel en afdoend handelen, het democratisch-republikeinsche beginsel in sommige gevallen moest plaats maken voor de krachtige leiding in één hand, die den toestand eerder zou kunnen redden dan een veelhoofdig lichaam, waarin één zwakkere verlammend moest werken.

26 "[W]hen supreme command is given to any one, it will be a well-advised thing to allow him full discretion in the decision of matters of highest import". B Ayala, *Three books on the law of war and on the duties connected with war and on military discipline* (Washington, Carnegie Institution of Washington, 1912), p. 118.

27 G van der Westhuizen, "J Voet: Die militêre reg uit die oorspronklike Latyn vertaal" (M.A., Randse Afrikaanse Universiteit, 1988), p. 141.

28 F Rompel, *Marthinus Theunis Steijn* (Amsterdam, L.J. Veen, sonder jaar), p. 71.

Dit is interessant om daarop te let dat die ZAR staatspresident in byna dieselfde verwytende toon in November 1899 aan die OVS staatspresident soos volg getelegrafeer het:[29]

> U moet toch niet zeggen dat u nog niet gehoord hebt wat de krygsplannen zyn want u zyt naby en nog jong in leven. Uwe plannen en raadgevingen moeten dag en nacht by hen zyn want het loopt nu op de laatste beslissing of wy zullen het land moeten overgeven.

Dit wil byna voorkom of die ZAR staatspresident hier by die OVS staatspresident pleit om meer aktief in die oorhoofse bestuur van die oorlog betrokke te raak.

Die standpunt van Hertzog en Rompel oor die staatspresident se versuim om effektiewe beheer oor die opperbevel van die krygsmag uit te oefen, word deur NJ van der Merwe, 'n biograaf van staatspresident MT Steyn, weerspreek. Volgens Van der Merwe was die staatspresident feitlik die hoof van die generale oorlogstaf.[30] In dieselfde trant verklaar GD Scholtz dat die staatspresident in die beginstadium van die oorlog veel gedoen het om met krygsaksies behulpsaam te wees. Volgens Scholtz het die staatspresident egter met die aanstelling van CR de Wet as opperbevelvoerder hom nie verder met militêre aangeleenthede bemoei nie.[31] In hierdie opsig is Scholtz verkeerd. Verderaan is aangetoon dat die staatspresident hom steeds met militêre sake, soos die aanstelling van hoofkommandante en die besonderhede van die krygstrategie, bemoei het.

Dit is reeds bespreek dat die gebruik van verskeie hoofkommandante die staatspresident verplig het om die rol van beide opperbevelhebber en opperbevelvoerder te vervul. Om hom in die funksie as opperbevelvoerder by te staan het die staatspresident van 'n krygskommissie gebruik gemaak.

Die krygskommissie

Die ontstaan van die krygskommissie kan teruggevoer word na 'n besluit van die Volksraad op 27 September 1899: "De Volksraad besluit ZHEd. den Staatspresident te machtigen, indien hij zulks noodig mocht oordeelen, eene krijgscommissie daar te stellen en de noodige regulatien waaronder zij werkzaam zijn zal te vervaardigen en in werking te stellen".[32] Hierdie regulasies

29 Vrystaatse Argiefbewaarplek (VAB), Abraham Fischer-versameling (A59): SJP Kruger – MT Steyn, 30 November 1899 (afskrif van telegram).

30 NJ van der Merwe, *Marthinus Theunis Steyn,* 2, p. 4.

31 GD Scholtz, *Die konstitusie en die staatsinstellings van die Oranje-Vrystaat 1854-1902* (Amsterdam, N.V. Swets & Zeitlinger Boekhandel & Uitgeversmaatschappij, 1937), p. 116.

32 OVS, 1899, 2, p. 142; NJ van der Merwe, *Marthinus Theunis Steyn,* 2, p. 4.

kon nie in die notules van die uitvoerende raad of in die staatskoerant gevind word nie. Dit is wel bekend dat CH Wessels en AP Cronjé, by wyse van 'n kennisgewing in die staatskoerant, as lede van die krygskommissie aangestel is.[33] Die staatspresident was ook 'n lid van die krygskommissie, terwyl AB Roberts as sekretaris van die krygskommissie diens gedoen het. Naas die krygskommissie is twee ander liggame as deel van die bestuur van die OVS oorlogspoging in die lewe geroep. TCL Bergstedt en CH Wessels, beide Volksraadslede, het diens in die krygskommissariaat gedoen. Bergstedt en Wessels is deur WJC Brebner bygestaan. Daarnaas was daar ook 'n finansiële kommissie bestaande uit JG Fraser, CWH van der Post en die tesourier-generaal van die OVS. Beide Fraser en Van der Post was ten tyde van hulle aanstelling ook lede van die Volksraad.[34]

Vervolgens word meer spesifiek met lede en werksaamhede van die krygskommissie gehandel. Die kommissie was veronderstel om 'n besondere rol in die organisasie van die krygsmag te speel. Laasgenoemde blyk vanuit die lidmaatskap van die staatspresident, wat ook as opperbevelhebber van die OVS krygsmag opgetree het. CH Wessels was, ten tyde van sy aanstelling as lid van die krygskommissie, die voorsitter van die Volksraad. Hy sou later deel van die Europese deputasie word, wat in Maart 1900 na Europa vertrek het. Net soos Wessels, was AP Cronjé ook 'n Volksraadslid. Anders as Wessels, het Cronjé vanaf 'n jong ouderdom wel oor militêre ervaring beskik. Hy was betrokke by die slag van Boomplaats (29 Augustus 1848) en het as offisier aan die Vrystaat-Basotho-oorloë deelgeneem. Cronjé se werksaamhede as lid van die krygskommissie was egter van korte duur. In Oktober 1899 is Cronjé as veggeneraal aangestel, waarna JJP Prinsloo in sy plek aangestel is. JJP Prinsloo, net soos Cronjé, was 'n Volksraadslid ten tyde van sy aanstelling. Ook JJP Prinsloo sou kort na sy aanstelling die betrekking as veggeneraal opneem. Hertzog skryf dat daar weinig bekend was omtrent die militêre ervaring van JJP Prinsloo ten tyde van sy aanstelling as veggeneraal. JJ van Niekerk is in die plek van Prinsloo as lid van die krygskommissie aangewys. Van Niekerk was, net soos sy voorgangers, ook 'n Volksraadslid.[35]

33 Kyk kennisgewing no. 531-1899 gepubliseer in die *Gouvernements Courant van den Oranjevrijstaat,* 13 Oktober 1899.

34 VAB, Goewermentsekretaris van die Oranje-Vrystaat-versameling (GS) 1660: JA Collins – alle landdroste, 28 September 1899, p. 419 (afskrif van skrywe); *De Express*, 13 Oktober 1899.

35 J Haasbroek, "Die rol van Cornelis Hermanus Wessels in die Oranje-Vrystaat (1885-1924)" (Ph.D., Universiteit van die Oranje-Vrystaat, 1986), pp. 164-165; CJ Beyers (red.), *Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek,* 3 (Kaapstad, Tafelberg, 1977), pp. 187-188, 857; MCE van Schoor (red.), "Gen. J.B.M. Hertzog's war experiences", *Christiaan de Wet-annale,* 10, 2000, p. 50; *De Express*, 14 November 1899. A Blake, *Boereverraaier: Teregstellings tydens die Anglo-Boereoorlog* (Kaapstad, Tafelberg, 2010), p. 253 bevestig dat Jacobus Prinsloo 'n joiner was.

Die aanstellingswyse van bostaande persone as lede van die krygskommissie is ook onseker. Dit is waarskynlik dat die eerste aanstellings na afloop van die besluit van die Volksraad op 27 September 1899 gemaak is. Geen sodanige aanstellingsbriewe kon egter in die goewermentsekretaris se brieweboek gevind word nie. Die brieweboek dui daarop dat die krygskommissie wel op 9 Oktober 1899 in werking was. Vanaf hierdie datum het die goewermentsekretaris alle aangeleenthede oor die krygsorganisasie na die krygskommissie verwys.[36]

By gebrek aan enige verdere, amptelike voorskrifte omtrent die take en funksies van die krygskommissie, word verder staatgemaak op die beskrywings van die werksaamhede van die krygskommisie soos wat dit in ander bronne gevind word.[37] Volgens Van der Merwe was dit die taak van die krygskommissie om militêre sake te bestuur, terwyl die staatspresident en uitvoerende raad op hul beurt weer verantwoordelikheid vir burgerlike bestuur geneem het. Luitenant CJ Asselbergs verklaar dat die krygskommissie in dieselfde posisie as die Departement van Oorlog in Nederland gestaan het. Asselbergs verklaar voorts dat die krygskommissie opdragte kon gee, troepe-opstelling en verplasing van troepe kon reël, en alle oorlogsberigte ontvang het. Dit was die taak van die krygskommissie om die oorlogstrategie te formuleer, terwyl die hoofkommandante op hulle beurt weer verantwoordelikheid vir gevegsvoering geneem het.[38]

P Pienaar verwys in sy boek na die krygskommissie. Hy beskryf die krygskommissie se samestelling en rol, soos dit teen ongeveer Mei 1900 was, soos volg:[39]

> It must be borne in mind that the movements of the Free State forces were generally determined by the *Oorlogscommissie*, a body made up of President Steyn, Judge Hertzog, Advocate De Villiers and two or three other prominent men, whose trained intellects concerted the plan of campaign, De Wet being entrusted with its execution. He had power to alter details according as circumstances might dictate, but that was all.

Oskar Hintrager, 'n Duitse vrywilliger aan Boerekant, verwys na 'n ontmoeting met die krygsraad in Junie 1900. Die veronderstelling hier is dat die verwysing na die krygsraad eerder 'n verwysing na die krygskommissie moet

36 VAB, GS 1660, p. 510: JA Collins – lede van die krygskommissie, 9 Oktober 1899 (brief); GS, 1660, p. 510 *et seq*.
37 J Haasbroek, "Die rol van Cornelis Hermanus Wessels ...", *Christiaan de Wet-annale,* 2, 1973, p. 165.
38 NJ van der Merwe, *Marthinus Theunis Steyn,* 2, p. 4; WL von R Scholtz en IME Scholtz (reds.), "Dagboek van CJ Asselbergs", *Christiaan de Wet-annale,* 5, 1978, pp. 46-47; F Rompel, *Marthinus Theunis Steijn*, p. 66; J Haasbroek, "Die rol van Cornelis Hermanus Wessels ...", *Christiaan de Wet-annale,* 2, 1973, p. 164.
39 P Pienaar, *With Steyn and De Wet* (Londen, Methuen, 1902), pp. 97-98.

wees. Volgens Hintrager het die samestelling van die krygskommissie in Junie 1900 soos volg daar uitgesien: JBM Hertzog, PG Steyn, veggeneraal AP Cronjé en JJ Wessels. Hintrager beskryf sy ontmoeting met die krygskommissie soos volg: "Hierdie mense maak nie die indruk van beamptes of leëraanvoerders nie, maar inteendeel van ryk boere ... Die werk van die krygsraad lyk vir my nie baie omvangryk nie".[40] Rompel staan net soos Hintrager besonder krities teenoor die werksaamhede van die krygskommissie en die staatspresident. Volgens Rompel:[41]

> Dit lichaam, dat de krijgskommissie heette, weifelde steeds voortvarend op te treden en verlamde den drang tot daden bij het hoofd der Republiek. Er werd wel door de kommissie bewonderenswaardig arbeidsvermogen ontwikkeld; maar sneller en beslister handelen ware zeer zeker meer wenschelijk geweest. Hoe ook President Steijn en enkele der leden waren voor forscher aanvatten van de vele moeielijkheden en vraagstukken, die zich opdeden, zij onderwierpen zich steeds aan de uitspraak der meerderheid.

Die krygskommissie het steeds ten tyde van die oorgawe van die OVS se konvensionele magte bestaan; met ander woorde tydens die gebeure in die Brandwaterkom, Julie-Augustus 1900. Die wisselwerking tussen die krygskommissie en die staatspresident, sowel as die rol van opperbevelvoerder, is egter onseker. Geen amptelike of ander bron kon gevind word wat spesifiek met die liggaam en sy bevoegdhede handel nie.

Die Wet ter bestrijking van eenige kosten tijdens eenen oorlog

Aan die hand van Hertzog wil dit voorkom of die Volksraad kort voor die uitbreek van die oorlog besef het dat sy militêre wetgewing verouderd en nie geskik vir moderne oorlogvoering was nie. Die Volksraad het daarom besluit om buitengewone magte aan die staatspresident te verleen met die doel om, indien nodig, die bestaande wetgewing tydens die verloop van 'n oorlog te herroep, te wysig of nuwe wetgewing daar te stel. Hierdie magte is kragtens die bepalings die *Wet ter bestrijking van eenige kosten tijdens eenen oorlog*[42] verleen. Die titel van die wet is misleidend deurdat alleen Artikel 1 met oorlogskoste verband hou, terwyl Artikels 2 en 3 met uitgebreide magte handel wat in geval van 'n oorlog aan die staatspresident verleen word. Artikel 4 het weer met die verslagdoening van die staatspresident, met betrekking tot handelinge

40 J Oberholster (red.), "Dagboek van Oskar Hintrager: Saam met Christiaan de Wet, Mei tot September 1900", *Christiaan de Wet-annale,* 2, 1973, pp. 37-38.
41 F Rompel, *Marthinus Theunis Steijn*, p. 66.
42 *Oranjevrijstaat, Krijgs- en Commandowet*, Wet 34/1899.

verrig kragtens die bepalings van die wet, na afloop van die oorlog gehandel.

Alleen Artikels 2 en 3 is hier van belang. Artikel 2 het aan die staatspresident die bevoegdheid verleen om, met die oog op die voortsetting van oorlog of die verdediging van die staat, die werking van enige wet vir 'n bepaalde tyd op te hef. Die artikel stel drie voorvereistes vir die uitoefening van hierdie bevoegdheid: die opheffing van die wet moet noodsaaklik en wenslik wees; die staatspresident moet met die uitvoerende raad oorleg pleeg; en kennis van die opheffing van die wet moet by wyse van proklamasie geskied. Artikel 3 het voorts die bevoegdheid aan die staatspresident verleen om enige bepaling te promulgeer, wat noodsaaklik en wenslik vir die voortsetting van oorlog, die verdediging van die land, of ter voorkoming van onluste was, of enige aangeleentheid wat in verband daarmee gestaan het. Artikel 3 het bepaal dat enige sodanige bepaling, wat deur die staatspresident gemaak en by wyse van proklamasie afgekondig is, onmiddellik regswerking verkry het.[43] Hertzog beskryf die magte wat kragtens Artikels 3 en 4 van die *Wet ter bestrijking van eenige kosten tijdens eenen oorlog* aan die staatspresident verleen is, as diktatoriale magte.[44]

Krygsrade en krygsvergaderings

Ingevolge artikel 57 van die *Krijgs- en Commandowet*[45] was daar 'n krygsraad by elke OVS krygsafdeling teenwoordig. Die staatspresident het die plek en gebied bepaal waaroor 'n krygsraad jurisdiksie gehad het. 'n Krygsraad het bestaan uit die bevelvoerende offisier en alle kommandante teenwoordig in die krygsafdeling. Artikel 57 veronderstel dat die totale aantal lede van die krygsraad uit ten minste sewe offisiere, insluitende die bevelvoerende offisier, moes bestaan.

Aan die hand van Artikels 58 tot 63 blyk dit duidelik dat 'n krygsraad 'n militêre geregshof, en nie 'n militêre besluitnemingsliggaam of krygsvergadering was nie. So handel Artikel 58 met misdade wat 'n krygsraad kon bereg. Artikel 59 het aan die krygsraad dieselfde jurisdiksie, met betrekking tot vonnisoplegging, as dié van 'n rondgaande geregshof verleen. Voorts handel Artikel 59 met appèlle teen die beslissing van 'n krygsraad en die prosedurele

43 MCE van Schoor (red.), "Gen. J.B.M. Hertzog's war experiences", *Christiaan de Wet-annale,* 10, 2000, p. 39; CR de Wet, *De strijd tusschen Boer en Brit: De herinneringen van den Boerengeneraal Chr. de Wet* (Thielt, J. Lannoo, sonder jaar), p. 124.

44 MCE van Schoor (red.), "Gen. J.B.M. Hertzog's war experiences", *Christiaan de Wet-annale,* 10, 2000, p. 39; F Rompel, *Marthinus Theunis Steijn*, p. 65; CR de Wet, *De strijd tusschen Boer en Brit…*, p. 7.

45 *Oranjevrijstaat, Krijgs- en Commandowet*, Wet 10/1899.

vereiste waar 'n beskuldigde deur die krygsraad ter dood veroordeel is. Artikel 60 het die bevoegdheid aan die uitvoerende raad opgedra om die prosedure vir beoordeling voor 'n krygsraad daar te stel.[46] Genoemde *Krijgs- en Commandowet* het ook bepaal dat sittings van krygsrade in die openbaar moes geskied en behoorlik genotuleer moes word. Voorts het Artikels 61 en 62 bepaal dat die prosedures, soos deur die *Wetboek van den Oranjevrijstaat* bepaal, met betrekking tot die aanbied van getuienis, ook in 'n sitting van 'n krygsraad van toepassing was. Laastens het Artikel 63 vereis dat die notule van 'n sitting van 'n krygsraad so spoedig moontlik na die staatspresident versend moes word. Dit is daarom duidelik dat die *Krijgs- en Commandowet* nie 'n militêre besluitnemingsliggaam of krygsvergadering ten doel gestel het nie, maar 'n militêre geregshof.

Die teenwoordigheid van 'n groot aantal offisiere tydens die sitting van 'n krygsraad het sekerlik ook 'n gulde geleentheid gebied om 'n krygsvergadering te hou. Dit is egter duidelik dat die *Krijgs- en Commandowet* nie krygsrade vir die doel van militêre besluitnemingsliggame daargestel het nie. Hierdie feit blyk duidelik uit die vereiste dat sittings van krygsrade in die openbaar moes geskied. Krygsvergaderings, waar militêre aangeleenthede van 'n sensitiewe aard bespreek word, kon sekerlik nie in die openbaar geskied het nie.

In die gebeure, wat die oorgawe van 'n groot gedeelte van die OVS magte in die Brandwaterkom (Julie-Augustus 1900) voorafgegaan het, word egter gesien dat krygsrade ook as militêre besluitnemingsliggame of krygsvergaderings gedien het en, in bepaalde gevalle, by wyse van 'n meerderheidsbesluit teen die uitdruklike wense en opdragte van die opperbevelhebber, die opperbevelvoerder en bevelvoerende offisiere gehandel het. Dit wil voorkom of die benaming van krygsrade as militêre besluitnemingsliggame of krygsvergaderings reeds in die vroeëre OVS militêre geskiedenis probleme geskep het. Laasgenoemde blyk uit 'n skrywe van staatspresident JH Brand aan kommandant Louw Wepener in 1865:[47]

> Ik wensch uwe aandacht te [vestigen?] op de Commando wet. De Krygsraad bestaat alleen ten [aanzien?] van de by het commando plaats hebbende overtredingen & ter aanstelling na keuze van de plaatsvervan[g]de officieren by het commando zie art 30, 31, & 32 ... Men schynt onder het denkbeeld te

46 Die *Regulaties betreffende de manier van procedeeren oor den Krijgsraad* is in die *Gouvernements Courant van den Oranjevrijstaat* van 3 November 1899 gepubliseer.

47 VAB, GS, 1512, p. 108: JH Brand — L Wepener, 28 Julie 1865 (brief). Artikel 32 van die *Kommandowet* van 1865 het bepaal dat die burgers van 'n kommando offisiere moes kies wat in die plek van gesneuwelde offisiere sou tree. Na afloop van die verkiesing is die offisiere deur die krygsraad aangestel. Die aanstelling deur die krygsraad van sodanige skadu-offisiere word nie deur Artikel 26 van die *Krijgs- en Commandowet* van 1899 vereis nie. Sien ook JH Breytenbach, *Die geskiedenis van die Tweede Vryheidsoorlog...,* 1, p. 45.

> verkeeren dat alle plannen van aanval en gevecht eerst door den Krygsraad moet overwogen worden & dat de Commandant in bevel aan de uitspraak van den Krygsraad gebonden is al is die ook in stryd met zyn eigen gevoelenen. Doch ik heb reeds aan den Commandant Generaal geschreven & deel dus ook ter uwe informatie mede dat de officier die aan het hoofd van een Commando staat in het bevechten van den vyand zoodanig kan handel als hy best oordeelt[48] hoewel hy met de officieren ja zelfs den Krygsraad kan raadplegen waar hy zulks noodig oordeelt, ook niet verpligt is dit telkens te doen.

Die skrywe van Brand wys daarop dat krygsrade wel as militêre raadgewingsliggame of krygsvergaderings kon diens doen, maar nie as militêre besluitnemingsliggame nie. Dit wil daarom voorkom of die gedagte van krygsrade as militêre besluitnemingsliggame of krygsvergaderings deur gebruik en gewoonte deel van die militêre reg geword het. In teenstelling met die gewoonteregtelike aard van krygsrade as krygsvergaderings in die OVS, is krygsrade as militêre besluitnemingsliggame wel deur wetgewing in die ZAR erken en gereguleer.[49] Wanneer met die oorgawe van die konvensionele magte gehandel word, is dit duidelik dat die gebruik van krygsrade as krygsvergaderings vir die neem van militêre besluite bepaalde verreikende gevolge ingehou het. Vir doeleindes van die bespreking sal hieronder deurgaans na krygsvergaderings verwys word om sodoende 'n onderskeid tussen krygsrade as militêre geregshowe, en krygsrade as militêre besluitnemingsliggame, te tref.

OVS krygsorganisasie in 1899

Die staatspresident was die opperbevelhebber van die krygsmag, wat uit kommando's en die staatsartillerie bestaan het. Vir doeleindes van hierdie artikel word op die burgermag gekonsentreer, wat die grootste gedeelte van die krygsmag uitgemaak het. Die burgermag het uit kommando's bestaan. In die kommando's was burgers die troepe, terwyl veldkornette en kommandante die verkose offisiere was wat die verskillende kommando's en veldkornetskappe van die kommando's aangevoer het. Die offisiersrange van veldkornet en kommandant het in beide tye van vrede en oorlog bestaan. Daarenteen het die rang van kommandant-generaal slegs ten tyde van oorlog bestaan. Die kommandant-generaal is uit die geledere van die kommandante verkies.[50]

48 Woorde onleesbaar.

49 ZAR Wet, Artikel 47, Wet 20/1898; JH Breytenbach, *Die geskiedenis van die Tweede Vryheidsoorlog...,* 1, pp. 44-45; Amery (red.), *The Times history ...,* 2, p. 78.

50 *Constitutie van den Oranjevrijstaat,* Wet 10/1899, Artikel 52; Artikels 4 en 23.

Die kommandant-generaal het na alle waarskynlikheid ten tyde van oorlog as die opperbevelvoerder van die krygsmag gedien. Met opperbevelvoerder word hier bedoel dat die kommandant-generaal as bevelvoerder van die totale krygsmag diens gedoen het. Dit is trouens vreemd om daarop te let dat die posisie van die kommandant-generaal in vroeëre wetgewing duideliker was. So het Artikel 12 van die *Commando Wet* van 1854 bepaal dat veldkornette en kommandante hulle bevele in tye van vrede van landdroste en die staatspresident ontvang het. Die implikasie van Artikel 12 was derhalwe dat die kommandant-generaal in tye van oorlog die bevele moes gee. Die bevoegdheid van die staatspresident om, sonder tussenkoms van die kommandant-generaal, bevele aan offisiere te gee, was ook 'n latere invoeging, wat nie in die aanvanklike *Commando Wet* van 1854 of die Grondwet bestaan het nie. Die Grondwet van 1854 het geen beperking op die ampstermyn van die kommandant-generaal geplaas nie, behalwe die vereiste dat daar 'n oorlog moes wees.[51]

Die *Krijgs- en Commandowet*[52] het ook vir die rang van hoofkommandant voorsiening gemaak. Hertzog verklaar dat die OVS tot kort voor die uitbreek van die AB slegs een kommandant-generaal of hoofkommandant gehad het. Volgens Hertzog: "This law was now changed and instead of one there were to be as many Hoofd-Commandants as there were main divisions in the field, every such Hoofd-Commandant being elected by the officers of the force constituting that particular division".[53] Dit wil voorkom of Hertzog fouteer het omdat meer as een hoofkommandant reeds in die Tweede Vrystaat-Basotho-oorlog (1865-1866) aangewys is.[54] Die vraag ontstaan of daar aan die hand van Hertzog se siening aangevoer kan word dat die aanvullingswet van 1899 enersyds die bepalings, met betrekking tot die kommandant-generaal, gewysig het, of andersyds die rang afgeskaf het. Voordat hierdie

51 Kyk artikel LIII van die *Constitutie van den Oranjevrijstaat* (1854). Vir die wysiging met betrekking tot die ampstermyn van die kommandant-generaal, sien Artikel 10 van Ordonnantie 12/1877.

52 *Oranjevrijstaat, Krijgs- en Commandowet*, Wet 10/1899.

53 MCE van Schoor (red.), "Gen. J.B.M. Hertzog's war experiences", *Christiaan de Wet-annale,* 10, 2000, pp. 38-39; JH Breytenbach, *Die geskiedenis van die Tweede Vryheidsoorlog...*, 1, p. 42; PJ Delport, "Die rol van genl. Marthinus Prinsloo gedurende die Tweede Vryheidsoorlog" (M.A., Universiteit van die Oranje-Vrystaat, 1972), pp. 9-10.

54 Proklamasie van kommandant-generaal JJJ Fick van 1866 (no. 111-1865) soos gepubliseer in *Gouvernements Courant van den Oranjevrijstaat*, Vol. IX, no. 448, 11 Oktober 1865. Sien ook talle skrywes, bv.: hoofkommandant L Wessels – JH Brand, OVS, 11 Januarie 1866 (no. 6-1866) gepubliseer in *Gouvernements Courant van den Oranjevrijstaat*, Vol. IX, no. 462, 17 Januarie 1866; hoofkommandant P Wessels – JH Brand, OVS, 31 Maart 1866 (no. 24-1866) gepubliseer in die *Gouvernements Courant van den Oranjevrijstaat*, Vol. IX, no. 474, 13 April 1866; hoofkommandant L Wessels – JH Brand, OVS, 12 April 1866 gepubliseer in *Gouvernements Courant van den Oranjevrijstaat*, Vol. IX, no. 475, 20 April 1866. Bostaande verwysings getuig duidelik van die gebruik van meerdere hoofkommandante gedurende die Tweede Vrystaat-Basotho-oorlog.

vraag beantwoord word, is dit egter nodig om eers op die geskiedenis van die aanvullingswet te let om sodoende die antwoord tot bostaande vraag binne die juiste konteks te plaas.

Die daarstelling van die aanvullingswet van 1899 kan tot 'n skrywe van kommandant CH Nel van Kroonstad teruggevoer word. In hierdie skrywe, gedateer 11 September 1899, versoek Nel die staatspresident (MT Steyn) om 'n datum te bepaal om 'n generaal (waarskynlik 'n kommandant-generaal) te verkies. Die skrywe van Nel dien op 18 September 1899 voor die uitvoerende raad, waar besluit word om die staatspresident te versoek om 'n konsepwet vir die verkiesing van 'n kommandant-generaal op te stel en sodanige konsepwet aan die Volksraad voor te lê.[55] Die versoek aan die staatspresident, met betrekking tot die opstel van 'n konsepwet, is op 18 September 1899 na die staatsprokureur verwys:[56]

In gevolge een besluit van den Uitvoerenden Raad, wordt Ued. opgedragen eene concept wet, regelende de verkiezing van een Commandant Generaal in tyd van oorlog op te trekken, ter voorlegging aan den Hed. Volksraad in [57] Buitengewone zitting, een aanvang nemende te Bloemfontein op Donderdag den 21sten dezer. (Gelieve ZHEd. den staatspresident nog hede te zien, aangaande de voege waarin zoodanige wet moet worden opgesteld.)

Geen verdere rekord aangaande die opstel van die aanvullingswet van 1899, tot en met die indiening van die konsep in die Volksraad op Dinsdag 26 September 1899, kon gevind word nie. Die oorspronklike teks van die aanvullingswet in konsepstadium kon ook nie in die stukke van die Volksraad vir die buitengewone sitting van 1899 gevind word nie. Die bespreking in die Volksraad dui daarop dat alleen kleinere wysigings aan die konsepwet aangebring is. Dit impliseer dat die aanvullingswet, soos aanvaar, nie in die konsepstadium na die verkiesing van die kommandant-generaal verwys het nie.[58]

Die vraag ontstaan dus waarom daar binne enkele dae ná die versoek van Nel, die besluit van die uitvoerende raad en die versoek van die staatspresident tot die staatsprokureur, besluit is om eerder in die konsepwet met die verkiesing van hoofkommandante, en nie soos aanvanklik versoek met die verkiesing van 'n kommandant-generaal, te handel nie. Drie moontlikhede kan hier

55 VAB, GS 1976, p. 142: CH Nel – MT Steyn, 11 Augustus 1899 (brief); VAB: Uitvoerende Raad (UR) 17, p. 4: *Vergadering van den Uitvoerende Raad te Kroonstad op Vrydag den 15den September 1899* (notule).
56 VAB, GS 1654, p. 158: PJ Blignaut – JG Dickson, 18 September 1899 (afskrif van brief).
57 Woord onleesbaar.
58 OVS 1899, 2, pp. 126-129, 143.

aan die hand gedoen word. Die eerste is dat Artikel 52 van die Grondwet, hoewel nie so uitvoerig soos die aanvullingswet van 1899 nie, wel voorsiening vir die verkiesing van 'n kommandant-generaal gemaak het. Daarenteen verwys Artikel 24 van die *Krijgs- en Commandowet*[59] slegs na die rang van hoofkommandant sonder dat daar in dié wet, of in enige ander wet, vir die wyse van verkiesing tot die rang voorsiening gemaak word. 'n Tweede moontlikheid kan in die aanvullingswet tot die *Krijgs- en Commandowet* van 1897 gevind word. In Artikel 1 tot die aanvullingswet van 1897 word verklaar dat wanneer die staatspresident die OVS krygsmag ter ondersteuning van die ZAR oproep, die kommandant-generaal van die ZAR die opperbevelvoerder van die gesamentlike magte sou wees. Dit mag daarom wees dat die staatspresident en staatsprokureur besluit het om eerder van die laer rang van hoofkommandant gebruik te maak om sodoende die krygsorganisasie van die OVS krygsmag, onder bevel van die kommandant-generaal van die ZAR, te vergemaklik. Hoofkommandante en krygsafdelings sou sodoende aan die verskillende ZAR krygsafdelings toegeken kon word, waar sodanige OVS krygsafdelings onder die opperbevel van die ZAR kommandant-generaal of die ZAR bevelvoerder van sodanige krygsafdeling diens kon doen.

Tot en met die aanvaarding van die aanvullingswet het daar geen prosedure vir die verkiesing tot dié rang bestaan nie. Die aanvullingswet van 1899 het daarom die wyse en prosedure van verkiesing tot die rang van hoofkommandant gereguleer. In die uitvoerende raad van 11 Oktober 1899 is ook besluit dat hoofkommandant M Prinsloo dadelik met die kommandant-generaal van die ZAR in verbinding moes tree en in oorleg met hom (die kommandant-generaal) moes handel. Hoofkommandant CJ Wessels moes hom ook in verbinding met assistent-kommandant-generaal PA Cronjé stel.[60] Hierdie opdrag onderskryf die moontlikheid dat die twee hoofkommandante na alle waarskynlikheid só onder die bevel van die ZAR geplaas is.

'n Derde en laaste moontlikheid, soos deur Hertzog aan die hand gedoen is, is dat die rang van hoofkommandant dié van kommandant-generaal vervang het. Dit is egter nie haalbaar om die aanvullingswet van 1899 só te interpreteer nie. Die aanhef tot die aanvullingswet van 1899 stipuleer dat die

59 *Oranjevrijstaat, Krijgs- en Commandowet*, Wet 10/1899.

60 VAB, UR 17, pp. 42-43: Vergadering van den Uitvoerende Raad op Woensdag den 11den Oktober 1899 (notule). Laasgenoemde afleiding word ook indirek gestaaf deur 'n telegram (soos aangehaal deur Delport, "Die rol van genl. Marthinus Prinsloo ...", p. 27) van die OVS staatspresident aan die ZAR staatspresident: "Voor de Harrismith onderafdeling van den Vrijstaatsche burgermacht is als hoofd Commandant gekozen de Heer Marthinus Prinsloo die voor die onderafdeling sal optreden als Commandant Generaal".

wet ten doel het om die wyse waarop hoofkommandante verkies kon word te reguleer en om die *Krijgs- en Kommandowet* in bepaalde opsigte te wysig.[61] Die bepalings met betrekking tot die verkiesing van hoofkommandante sou daarom aanvullend tot die *Krijgs- en Commandowet*[62] wees. So ook sou die bepalings van die aanvullingswet van 1899 alleen die *Krijgs- en Commandowet* wysig en nie die bepalings van die Grondwet nie. Ten opsigte van die rang van kommandant-generaal is dit belangrik om daarop te let dat die wyse van verkiesing, die termyn van verkiesing en ander bepalings in die Grondwet vervat was.[63] Daarmee saam dui niks in die aanvullingswet van 1899 daarop dat die bepalings betreffende die kommandant-generaal deur die aanvullingswet herroep of gewysig word nie. Die aanvullingswet van 1899 handel trouens slegs met die verkiesing van hoofkommandante, en die woord kommandant-generaal kom glad nie daarin voor nie.

Die vraag kan ontstaan of die range van kommandant-generaal en hoofkommandant aan die hand van Artikel 52 van die Grondwet en Artikel 2 van die aanvullingswet van 1899 gelyk gestel is. Hertzog verklaar dat hoofkommandante aan mekaar in rang en gesag gelyk was en daarom geen onderhorigheid aan mekaar verskuldig was nie. Hy verklaar voorts dat hoofkommandante alleen onderhorig aan die staatspresident was.[64] Hierdie beskrywing van Hertzog is in ooreenstemming met Artikel 4 van die aanvullingswet van 1899, wat bepaal het dat hoofkommandante hulle bevele in ooreenstemming met Artikel 52 van die Grondwet van die staatspresident ontvang. Aan die hand hiervan kan voorgehou word dat 'n kommandant-generaal en hoofkommandant gelyk in rang was omdat ook die kommandant-generaal, net soos hoofkommandante, sy bevele direk van die staatspresident ontvang het. Tog sou die staatspresident die krygsmag só kon organiseer deur opdrag te gee dat die onderskeie hoofkommandante aan die opdrag van die kommandant-generaal onderworpe was.

Die OVS krygsmag was dus in 1899 soos volg georganiseer: Die staatspresident was die opperbevelhebber en opperbevelvoerder van die krygsmag. Wat die presiese reëling met betrekking tot die verhouding tussen die OVS staatspresident en ZAR kommandant-generaal omtrent die opperbevel van die OVS krygsmag was, is onseker. OVS hoofkommandante was op hulle beurt weer die krygsafdelingbevelvoerders, wat aan die opdragte

61 Die aanvullingswet van 1899 verwys uitdruklik na *Kommandowet* en nie *Commandowet* nie.
62 *Oranjevrijstaat, Krijgs- en Commandowet*, Wet 10/1899.
63 *Constitutie van den Oranjevrijstaat,* Artikels 52-54.
64 MCE van Schoor (red.), "Gen. J.B.M. Hertzog's war experiences", *Christiaan de Wet-annale,* 10, 2000, p. 39.

van die OVS staatspresident en/of die ZAR kommandant-generaal uitvoering moes gee. Binne die krygsafdelings was daar kommandante en veldkornette, wat op hulle beurt aan die hoofkommandant onderhorig was. Daarenteen het militêre wetgewing in die ZAR uitdruklik bepaal dat in tye van oorlog die oppertoesig van die ZAR krygsmag in die ZAR kommandant-generaal gesetel was. Die ZAR-wet het uitdruklik bepaal dat 'n assistent-veldkornet aan sy veldkornet se bevele onderhorig was. Op sy beurt was 'n veldkornet weer onderhewig aan die bevele van sy kommandant, en 'n kommandant onderworpe aan die bevele van die kommandant-generaal.[65]

Samevattende analise

Deurdat in hierdie artikel klem geplaas is op 'n regshistoriese beoordeling van die organisasie van die Oranje-Vrystaatse burgermag op die vooraand van die uitbreek van die AB, word 'n bydrae tot die ekstensiewe historiografie van dié konflik gelewer. Dit blyk dat die OVS se *Krijgs- en Commandowet*[66] geskoei was op die eise van vroeëre konflikte met swart groepe. Dit is besef dat die wetgewing gedurende die oorlog aan die hand van heersende omstandighede aangepas moes word. Die moontlikheid het egter bestaan dat die Volksraad nie noodwendig bymekaar geroep sou kon word om sodanige aanpassings te maak nie. Met die oog op die oorlog het die Volksraad daarom onbeperkte magte aan die staatspresident verleen om wysigings en aanpassings aan die bestaande wetgewing te maak. Die Volksraad het ook op die vooraand van die oorlog 'n aanvullingswet tot die bogenoemde *Krijgs- en Commandowet* gepromulgeer. Hierdie wet het ten doel gehad om die verkiesing van krygsafdelingbevelvoerders of hoofkommandante te reguleer en daarom die *Krijgs- en Commandowet* in onder andere hierdie opsig aan te vul. Die inhoud van die wet verwys nie na die rang van kommandant-generaal nie. Enige aanname dat hierdie rang deur die aanvullingswet van 1899 gewysig is, is daarom foutief.

Die bestaande militêre struktuur, ten opsigte van die opperbevel van die krygsmag, is nie deur die aanvullingswet van 1899 gewysig nie. Die staatspresident sou derhalwe as opperbevelhebber van die OVS krygsmag dien. 'n Verkose kommandant-generaal het op sy beurt as opperbevelvoerder opgetree. Hoofkommandante sou op hulle beurt weer onder die kommandant-generaal as krygsafdelingbevelvoerders diens doen, terwyl kommandante,

65 ZAR Wet, Wet 20/1898, Artikels 26 en 27.
66 *Oranjevrijstaat, Krijgs- en Commandowet*, Wet 10/1899.

veldkornette en assistent-veldkornette op hulle beurt weer onder die bevel van die hoofkommandant sou val. Die staatspresident het egter besluit om nie die verkiesing van 'n kommandant-generaal te gelas nie. Dit het beteken dat die staatspresident as beide opperbevelhebber en opperbevelvoerder van die OVS krygsmag gedurende die verloop van die oorlog moes optree. Aanvanklik het die staatspresident, bygestaan deur die krygskommissie en hoofkommandante, verantwoordelikheid vir die opperbevel van die OVS krygsmag geneem, en wel in samewerking met die ZAR kommandant-generaal.

Hierdie bevelstruktuur het aanvanklik doelmatig gefunksioneer deurdat elke hoofkommandant oor sy eie krygsafdeling, binne 'n bepaalde operasionele gebied, bevel gevoer het. Die Boere se terugtog vanuit die Kaapkolonie ná die ontsetting van Kimberley, die oorgawe te Paardeberg en die val van Bloemfontein, het spoedig die samevloeiing van die drie krygsafdelings, wat voorheen in die Kaap ontplooi was, tot gevolg gehad. In hierdie omstandighede was dit nodig om óf 'n nuwe hoofkommandant vir die saamgevoegde krygsafdelings te verkies, óf om 'n kommandant-generaal te verkies, óf vir die staatspresident om self bevel van die saamgevoegde krygsafdelings te neem.[67] Met verloop van tyd sou 'n gewysigde bevelstruktuur gevolglik in die loop van 1900 tot stand kom – maar dít, asook die gevolge wat dit ingehou het, regverdig 'n afsonderlike studie.

67 Wat die vermelde bogenoemde gebeure betref, kyk De Bruin, "'n Regshistoriese studie van die finale oorgawe van die Oranje-Vrystaat se konvensionele magte ...", pp. 210-337.